

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Avant nous le déluge

SJEF HOUPPERMANS

Den Haag is een heerlijke stad, met Indische grandeur en Hollandse kneuterigheid. Van Buitenhof tot Schevenings strand en van de Waalsdorpervlakte tot aan Wateringen verglijdt men telkens weer van zand naar veen, van bluf naar fraaie kiekjes. Maar ook al woon ik zelf vol genoeg in het gezellige maar o zo rommelige Laakkwartier, mijn echte voorkeursplekken bevinden zich op wat artistieker grond. Een van de redenen is dat de esthetische aankleding van die plaatsen zo bijzonder is. De belangrijkste locatie waar ik op doel is de Koninklijke Schouwburg aan de Lange Voorhout, fraai gerestaureerd maar met oude glorie. Vooral de hal vind ik prachtig. Dat komt doordat de wanden bedekt zijn met schilderijen van Sol LeWitt, strakke brede banen met weldadige roest-, oker- en moskleuren. Dat scheidt orde en structuur in een vaderlijk, symbolisch gebaar, terwijl de natuurtinten er vrouwelijk leven door laten stromen gevoed door de imaginaire dimensie. De lacaniaanse instanties doemen zo op in een verrijkende context. En het reële van steen en aarde, in menselijke esthetiek omfloerst, wordt erdoor verhuld, maar ook verraden. Theater zoals hier beoefend harmonieert met dit spel van kleuren en vormen, want ook toneel is masker en radicaal ontbloot gelaat ineen.

Bij Bram en Geer van Velde, die in Den Haag aan het Smidswater begonnen als decorateurs voor de firma Kramers, ontwikkelt zich in hun Parijse periode een soortgelijke complementaire stijl. Samuel Beckett schreef erover in *De wereld en de broek*. Geer zocht naar harmonie en sloot zich aan bij de groep rond Bonnard en Kandinsky, die de gulden snede als embleem zag. In zijn latere werk is de achtergrond steeds meer een naar het eindeloze verwijzend lijnenpatroon. Bij Bram is alles georiënteerd op de interne blik die een afgrond vol geweld en mislukking ziet, maar in het uitbeelden daarvan de enig mogelijke redding ontwaart. Doeken en litho's met zwaar aangezette contouren en waar de verf als bloed vanaf druipt, terwijl de signatuur van ^'s en v's als Abrahams dolk de voorstelling doorklieft en de zondebok slachtoffer. Beckett beschrijft hoe hij in het werk van Geer zijn eigen hang naar perfectie ontdekt, terwijl hij bij Bram de nauw bedwongen woede van zijn onderwereld ziet opduiken.¹

Het verlangen om de krachten van de duisternis te bedwingen terwijl ze toch de gelegenheid krijgen op te lichten, komt in verschillende kunstvormen en bij uiteenlopende kunstenaars op diverse wijzen tot uiting. Een wel heel radicale

Colette Deblé, «Le déluge», 2004

vorm treffen we aan in de zeer geslaagde <literaire thriller> *Doodverf* van Adri van der Heijden. Hoofdpersoon Flix creëert gipswindsele van uiterst soepel materiaal. De modellen die ze aanpassen, worden volledig als door een tweede huid omhuld, inclusief mond en neus. De bedoeling is om pas op het allerlaatste moment weer het ademen mogelijk te maken en zo in het gips de sporen van de doodsangst te vangen. Bij vriend Tjum gaat het definitief mis: diens doodsgrimas in de gipscocon is maar al te echt. De bedwongen dood is dodelijke overwinnaar. Met dit imaginaire kunstwerk gaat de auteur via zijn personage expliciet de concurrentie aan met Kienholtz en diens installaties, bijvoorbeeld het café vol gasten met <klokhoofden> dat in het Stedelijk in Amsterdam te zien is. Ook daar de verstijving van leven in meetbare techniek, <uncanny>, *angstaanjagend vertrouwd*, in de strakke omarming van leven en dood waar de grenzen tussen beeld en werkelijkheid vervagen. Dergelijke werken complexeren de theorie van de psychoanalyse, waar deze omgrenzingen en ontgrenzingen tracht te onderkennen en de doodsdrijf wil verwoorden. Hedendaagse kunst vormt een aanvulling, invulling en rechtvaardiging van wat Freud in zijn latere periode onder woorden probeerde te brengen, bijvoorbeeld in *Jenseits des Lustprinzips* en in *Das Unheimliche*.

Dezer dagen mocht ik een afbeelding uitzoeken voor de cover van een bundel artikelen over Jacques Derrida en diens <erfenis>. Men wees mij op het werk van Colette Deblé met wie Derrida samen een schitterend boek maakte, *Pregnances*. Zij doet in zekere zin het tegengestelde van de hier beschreven masculiene indammingen van geweld. Zij maakt *lavis* vanuit traditionele vrouwenportretten, dat zijn gewassen tekeningen zoals Rembrandt ze ook uitprobeerde om clair-obscureffecten te bestuderen. De kleur loopt uit en de vaste inkadering van klassieke portretten verdwijnt; zo krijgt het woord *lavis* (in het Frans) ook de betekenis van <la vie>, het leven dat die vrouwen door het wegnemen van het keurslijf wordt geschonken en dat ze doorgeven. De keus viel na veel wiken en wegen op *Le déluge* (De zondvloed) uit 2004, naar een werk van Anne-Louis Girodet de Roussy-Trioson uit 1806. Deze schilder, die laveert tussen neoclassicisme en romantiek, toont een vrouw die uit het water gered wordt door een gespierde jongeman terwijl een kind naar haar borst reikt. Die andere personen zijn bij Dolté verdwenen en het vrouwenlichaam zweeft in vrije overgave door de leegte; zij kan zwanger genoemd worden van leven en toekomst. De preoedipale dimensie biedt beeldend en creatief tegenwicht aan alle oedipale rampspoed, met een knipoog naar de doctrine. En aan de toeschouwer geeft de kunstenaar dit gevoel van bevrijding door, aan gene zijde van het realiteitsprincipe, in de sferen van het sublieme.

1 Ik ga hier nader op in met een artikel over Beckett en de Van Veldes in een publicatie van de Stichting Psychoanalyse en Cultuur, *Het verlangen om te herinneren* (2009; Amsterdam: Rozenberg).